

Українська наукова школа педагогічної майстерності — скарбниця сьогодення і майбутнього

*Тепер переконливо можна
було б сказати собі і людям:
«Педагогіка — це моє життя!»
Іван Зязюн*

«Педагогіка — це моє життя!» — в цих чотирьох словах органічно й широко поєдналися любов до дитини, любов і повага до вчителя з глибоким філософським змістом, що відображають філософію творчої життєдіяльності видатного українського вченого-педагога Івана Андрійовича Зязюна.

Відтоді, як випускник Київського університету ім. Т.Г. Шевченка, молодий викладач кафедри філософії Дніпропетровського сільськогосподарського інституту саме так визначив своє педагогічне кредо, минуло 44 роки. Впродовж цього тривалого періоду відбувалося зростання філософа-педагога, народжувалися сміливі ідеї, обґрунтовувалися нетрадиційні методологічні підходи до підготовки вчителя, визрівала, формувалася концепція педагогічної майстерності...

«Педагогічна майстерність — це його життя!»

А на початку 2013 року тисячі учнів-послідовників Івана Андрійовича стверджують: «Педагогічна майстерність — це його життя!». І в цьому немає перебільшення. Бібліографічний покажчик «Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ», виданий на початку 2013 року, свідчить про великий науково-педагогічний добробок вченого, його відданість педагогічній освіті, в якій Учитель — це втілення педагогіки серця, любові, творчості й активної дії, вияв радісної і водночас тяжкої повсякденної роботи з учнями, батьками, різними громадськими організаціями. «Життєдайні начала Добра, Любові, Істини і Краси перебувають у руках Учителя» — ця філософсько-педагогічна думка стала афоризмом і спонукає до творчості.

У вступній статті до біобібліографічного покажчика «Іван Андрійович Зязюн: Педагог. Вчений. Філософ» президент НАПН України В. Кремень зазначає: «Педагогіка 80-х років минулого століття була тісно пов'язана з філософсько-педагогічними поглядами Івана

Нелля
НИЧКАЛО
доктор
педагогічних наук,
професор,
дійсний член
НАПН України,
академік-секретар
Відділення
професійної освіти
і освіти
дорослих НАПН
України

Андрійовича Зязюна, який прагнув і досягав того, щоб ідея освітньо-культурного синтезу була реалізована у навчально-виховному процесі Полтавського педагогічного інституту. Прагнучи бути зразком інтелігентності, носієм високих еталонів культури своїх учителів, Іван Андрійович власним ректорським прикладом надихав на культурну самореалізацію творчо обдаровану студентську і викладацьку молодь, умів відшукувати таланти і підтримувати їх визрівання.

Саме з ініціативи ректора І. А. Зязюна й підтримки викладачів-ентузіастів в Інституті було вперше впроваджено курс «Основи педагогічної майстерності», сформульовано положення щодо одухотворення навчального процесу педагогікою Добра, аурую педагогічної культури. Курс з основ педагогічної майстерності сприяв залученню майбутніх учителів до чарівного світу педагогічної мудрості, до оволодіння технікою мовлення, ознайомлення з педагогічними системами А. Макаренка і В. Сухомлинського; до опанування культури педагогічного спілкування, техніки ведення уроків і позакласних виховних заходів, основ педагогічної майстерності.

Цікавий експеримент полтавців з перетворення провінційного інституту на елітарний (в навчальних аудиторіях дійсно панував дух позитивного креативу, людяності, радості праці) викликав інтерес педагогів з Японії, Китаю, Німеччини, Куби, Канади, Франції, Польщі, Чехії, Болгарії та інших країн, стимулював відкриття кафедр педагогічної майстерності у вищих навчальних закладах колишнього СРСР» [10, с. 7].

Концепція педагогічної майстерності вченого-філософа має глибоке коріння, від джерел української історії, культури, етнонаціональних традицій, мудрості нашого народу. Впродовж багатьох років Іван Андрійович обґрунтовував, відшліфовував і, можна сказати, викристалізовував теоретико-методологічні положення й нетрадиційні дидактичні засади педагогічної майстерності. За цей історичний період, що охоплює складні й важливі етапи в розвитку системи освіти нашої держави, народжувалася, проходила становлення і динамічно розвивалася сучасна українська наукова школа педагогічної майстерності. Незаперечним є те, що її творець — видатний філософ-педагог І. А. Зязюн.

Звернемося до сучасного визначення наукової школи. «Наукова школа — це професійна співдружність людей, що сформувалися під егідою особистості вченого-лідера. Вона займається активною дослідницькою роботою в новому актуальному напрямі і об'єднана ідеями, методиками, науковими традиціями, що розширюються на основі постійного співробітництва, пошуку нових фактів та їх осмислення. У науковій школі висуваються гіпотези, концепції, теорії. У ній не бояться дискусій, а навпаки — прагнуть до них. Тут є все для свободи творчості» [2, с. 27]. Таке визначення наукової школи обґрунтував львівський вчений Дмитро Зербіно. Наголосимо, що наукова школа — це співробітництво учених, об'єднаних навколо видатної особистості, яка здійснила значне наукове відкриття. Таке співробітництво продовжує традиції вдосконалення і поглиблення наукового пошуку, спрямованого на подальший розвиток і вдосконалення наукового знання, здобутого раніше.

Безумовно, та чи інша наукова школа проходить різні етапи свого становлення, розвитку, розквіту і визнання. Буває й протилежне — рано чи пізно

вона може припинити своє існування. Це зумовлюється різними причинами, з-поміж яких:

- вичерпаність дослідження, розпочатого видатною особистістю та її учнями;
- поява нових ідей і поглядів з цієї проблеми;
- відхід з життя видатного вченого;
- відсутність підготовленої теорії концепції зміни, здатної сприйняти й продовжити висунуті раніше концепції;
- відсутність фінансової бази, матеріально-технічної підтримки для продовження пошуку з ключової проблеми тієї чи іншої наукової школи тощо [3, с. 249—250].

Об'єктивний аналіз результативної діяльності, перспективності наукових шкіл з різних галузей, у тому числі педагогічних, психологічних, філософських, технічних та економічних, на нашу думку, має загальнодержавне значення. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне наголосити, що паралельне вивчення наукових шкіл, що презентують різні галузі наукового знання (наприклад, педагогічну й природничу, психологічну й технічну), сприятиме взаємозбагаченню, інтегруванню наукової діяльності й одержанню наукових результатів, що мають не вузькогалузеве, а всезагальне значення.

На початку ХХІ століття досить повчальним, корисним і водночас перспективним може бути звернення до праць учених — наших видатних попередників з проблем наукознавства, становлення, утвердження й розвитку наукових шкіл. У кожній з них є та глибина і перспектива, які доцільно враховувати у науково-дослідній діяльності в сучасних умовах. У зв'язку з цим наголосимо на важливості цілісного дослідження проблеми становлення і розвитку наукових педагогічних шкіл у різних країнах, виявлення подібного і відмінного в цьому явищі на національних, регіональних та міжнародних рівнях.

Сьогодні можна наводити чимало прикладів, які є свідченням того, що у формуванні вченого-початківця, в його становленні винятково важливу роль відіграє та чи інша наукова школа. Науковий відділ чи інший структурний підрозділ в академічному інституті, кафедра або лабораторія в класичному університеті можуть функціонувати десятки років й навіть не наближатися до наукової школи (таких прикладів також є чимало не тільки на периферії, а й у столиці нашої держави). Той чи інший структурний підрозділ академічного інституту чи вищого навчального закладу четвертого рівня акредитації може набути статусу наукової школи лише тоді, коли в нього є оригінальна ідея, авторська чи колективна концепція, що дає початок новому напрямку в науці [2, с. 30].

Українська наукова школа педагогічної майстерності — це один переконливий приклад відданості наукового лідера, академіка І. Зязюна, цій благодатній і життєдайній ідеї. Впродовж майже чотирьох десятиліть ним пройдено складний шлях боротьби за право цієї ідеї на життя, її утвердження й розвиток. Це виявлялося в створенні і введенні до навчальних планів курсів педагогічної майстерності, відкритті майже в усіх педагогічних інститутах кафедр педагогічної майстерності. На цьому багаторічному шляху не все було опти-

містичним, світлим і радісним. Упродовж останнього десятиліття в класичних університетах (і не тільки в них) педагогічний компонент (і теоретичний, і історичний, і практичний) значно звузився. На жаль, в багатьох ВНЗ зникли кафедри педагогічної майстерності, майже до мінімуму зведено педагогічну практику.

Глибокий філософсько-педагогічний аналіз цих процесів, здійснений академіком І. Зязюном, зумовив такий висновок: «у розвитку вищої педагогічної освіти в Україні ХХ — на початку ХХІ ст. виокремлюються дві тенденції: перетворення педагогічних інститутів на педагогічні університети; трансформація педагогічних університетів на класичні. За умови збереження такої тенденції можна прогнозувати повну втрату системи вищої педагогічної освіти в нашій державі, котра є великим національним надбанням» [2, с. 31].

На думку вченого-філософа навіть в умовах інформаційно-технологічного розвитку, коли є безліч методик і технологій, неможливо знайти такі статистичні й технологічні засоби чи математичну обробку дослідницьких даних, які дали б можливість виявити обсяги зла, яке спрямовувалося на те, щоб «загнати» педагогіку, вчителя, вченого в потрібне ідеологічне русло, що завдало великої шкоди і системі освіти, і школі, і вчителю, і педагогічній науці, і багатьом вченим-дослідникам проблем педагогічної освіти.

Однак і в цьому суперечливому й складному процесі перемагає істина (хоча й не так швидко). Разом з філософськими категоріями добра, краси і свободи вона відбиває глибинний смисл людського світовідношення та осягнення буття, шукань людського духу та творення гуманістичних ідеалів. Саме істина виражає сутнісний зміст і мету пізнавального процесу і характеризує його результат — знання як адекватне відображення суб'єктивної та об'єктивної реальності в свідомості людини. Філософи наполягають, що істина встановлюється через визначення відповідності пізнавального образу, знання реального стану речей, дійсності, що надає істині незалежності від суб'єкта. Протилежним до категорії істини виступають поняття «омана», «хиба», «оманливість», «хибність». І хоча проблему істини вивчають переважно теорія пізнання, логіка, вона має винятково важливе значення для дослідження проблем педагогічної майстерності [2, с. 31].

На основі ретроспективного аналізу слід визнати, що в розвитку педагогічної освіти в СРСР було багато позитивного як у концептуальних підходах, так і в їх реалізації, хоча не можна заперечувати жорстке ідеологічне регулювання, що домінувало в радянські часи. Яскравим підтвердженням цього може бути Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка (нині — Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), ректором якого впродовж 15 років (березень 1975 — вересень 1990) був талановитий вчений — організатор вищої педагогічної освіти Іван Андрійович Зязюн.

У навчально-методичному посібнику «Педагогіка добра: ідеали і реалії» тодішній полтавський ректор (нині — академік НАПН України, впродовж майже 20 років директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих) наводить 10 основоположних принципів життєдіяльності педагогічного інституту:

1. Найгуманніше ставлення викладачів до студентів і студентів до викладачів за вічним, золотим правилом етики: стався до іншого так, як бажаєш, щоб він ставився до тебе (кантівський імператив).

2. Педагог як учитель — взірець моральності для студентів, приклад для наслідування у професійному самовдосконаленні.

3. Процес навчання в інституті — розвиток потреби на самонавчання, самовдосконалення.

4. Інститут — центр культури міста Полтави і області.

5. Інститут — центр гуманітарної науки Радянського Союзу з впровадження у життя гуманістичної педагогіки А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського.

6. Педагогіка — мистецтво (К. Д. Ушинський), його творення — індивідуальний розвиток педагогічних можливостей кожного студента (формування педагогічної майстерності — А. С. Макаренко).

7. Основа духовності — Краса і Добро («філософія серця» Г. С. Сковороди), основа наукового пошуку — Істина.

8. У поєднанні Істини, Краси і Добра відбір учнівської молоді на учительську професію за «спорідненою працею» (Г. С. Сковорода).

9. Основа конкурсних іспитів в інституті — творча співбесіда на виявлення педагогічної обдарованості.

10. Плекання гордості кожного викладача і студента за належність до вузу, відомого у світі педагогічними талантами, постійне вболівання особистим життям і особистою творчістю за його авторитет у місті, в області, в Україні, в Радянському Союзі [1, с. 107—108].

Обґрунтовуючи такі нетрадиційні педагогічні принципи, ректор Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка професор І. А. Зязюн наголошував: *«Принципи, як бачимо, загальні, але деякі з них, надто для того часу, революційні, особливо восьмий. Та й інші, у моїй свідомості вибудовані у систему, за декілька років мали зробити вибух і бодай розпочати розхитування тієї байдужості, якою вузи, особливо педагогічні, були переповнені»* [1, с. 108]. *У зв'язку з цим підкреслимо виняткову важливість тези щодо «розхитування байдужості» у вищих педагогічних навчальних закладах. На жаль, байдужість глибоко пустила своє коріння й нині гальмує модернізацію підготовки вчителя на гуманістичних засадах.*

На нашу думку, на початку ХХІ століття актуальними є положення щодо пошуку в загальнодержавному масштабі талановитих вчителів. Саме з цього має розпочинатися шкільна реформа. «Причому психологи рекомендують робити це вже на ранніх етапах соціалізації особистості, можливо, з 4-го класу школи за спеціальними програмами. І на цей етап радять перенести конкурсну ситуацію, щоб головним інструментом відбору стало покликання бути вчителем. Інакше не дотриматися заповіді мудрих: талановитий вчитель повторюється у своїх учнях.

Тим часом на практиці ми не завжди знаємо, кого нам належить вчити, до наказу про затвердження конкретного списку студентів в інституті чи училищі. Часто-густо працюємо з тими, хто обрав учительську професію випадково. І лише після першого року їхньої самостійної роботи в школі довідуємося, що навіть після закінчення вузу вони не підготовлені до своєї місії — виявляють безпомічність не лише у виховній, а й у фаховій роботі. Не будемо звично посилатися на відсоткове співвідношення: мовляв, є достойні випускники педвузів, і немало! Зрозуміло, що навіть один слабкий учитель, якому ми відкрили двері до шкільного класу, — довічний нам докір. Скільки «людського» браку принесе він суспільству!» [1, с. 116].

Вважаємо, що роздуми І. А. Зязюна щодо покликання вчителя виконувати у суспільстві масштабні завдання потребують нового прочитання й глибокого осмислення керівниками вищих органів влади та управління розвитком освіти, міністерськими чиновниками, а також науковцями, які досліджують проблеми підготовки майбутнього вчителя та його подальшого професійного розвитку. Воно (суспільство) зацікавлене не тільки у збільшенні кількості освічених людей, а й у високій їх кваліфікації, громадянській самосвідомості, вмінні самостійно, творчо мислити, правильно оцінювати ситуацію і брати на себе відповідальність за результати діяльності. Всебічний розвиток особистості залежить достатньою мірою від професійних і педагогічних здібностей учителя, раннього їх вияву і розвитку до рівня високої майстерності. Тому зрозумілий інтерес до особистості вчителя як об'єкта наукового дослідження з боку філософії, соціології, психології, педагогіки, демографії та інших наук [1, с. 117].

Це також стосується і положень щодо соціальної функції вчителя. Вона полягає в тому, щоб «у межах суспільного поділу праці готувати молодь до професійної діяльності згідно з потребами особистості і врахуванням її природних задатків (передбачається, що цю програму вчитель реалізує разом із сім'єю вихованця)». Але, відповідаючи за передачу від покоління до покоління суспільного досвіду у всій його різноманітності, вчитель зобов'язаний потурбуватися про «продовження свого роду» — залучати педагогічно обдаровану молодь до праці у школах, технікумах, вищих навчальних закладах.

Як зазначає І.А. Зязюн, із соціальної ролі випливає особлива соціальна позиція вчителя, зумовлена ставленням до нього соціуму взагалі і кожного його представника зокрема. Це, власне, є його (вчителя) соціальний статус, який виникає не стихійно, не автоматично і залежить не лише від власного бажання, а й від можливостей суспільства розвивати педагогічні здібності кожного вчителя [1, с. 117—118]. Отже, підготовка вчителя до виконання високого соціального призначення є складним завданням соціального управління, який потребує поетапного вирішення.

Програма, розроблена в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка під керівництвом І.А. Зязюна, базується на досвіді науково обґрунтованого відбору педагогічно обдарованої молоді на учительську професію для задоволення потреб регіону (області, району, кожної школи) в учительських кадрах. У центрі уваги — проблема ранньої професіоналізації,

глибокої теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя у ВНЗ, адаптація його до умов роботи в школі, стабілізації і стійкості молодих учителів у перші роки роботи. За вихідні «стани» і кінцевий «результат» відповідають рівнозначно органи народної освіти (райвно, облвно), школа та інститут.

Орієнтація навчально-виховного процесу на «кінцевий результат», на думку І. А. Зязюна, ставить підвищені вимоги до рівня психодіагностики особистості, яка постійно розвивається. Тим часом існуюча практика психодіагностики переважно інтелектуальної сфери (за допомогою іспитів) хибує на однобокості [1, с. 118].

Аналізуючи ці проблеми, ми постійно звертаємося до історичних джерел педагогічної майстерності. Дослідник цієї проблеми О. А. Лавріненко зазначає: «Історичний підхід до сутності та змісту педагогічної майстерності в системі підготовки вчительських кадрів дає можливість дослідити шляхи її оновлення та творчого впровадження в практику сучасних вищих закладів освіти. Ретроспективний, логіко-системний аналіз теорії і практики освітнього поступу уможливує забезпечення науково обґрунтованого прогнозування його розвитку в навчально-виховному процесі вітчизняних ВНЗ, які стали на шлях багаторівневої системи підготовки педагогічних кадрів, інтегруючись у світові та європейські освітні системи. Біля витоків розробки цих наукових засад стояли відомі вітчизняні діячі науки, теоретики і практики освітньої галузі, видатні філософи, митці та державні діячі: М. Демков, О. Духнович, М. Корф, М. Коцюбинський, Т. Лубенець, А. Макаренко, С. Миропольський, І. Нечипоренко, І. Огієнко, П. Редькін, І. Рижський, С. Русова, М. Пирогов, І. Сікорський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Твардовський, І. Тимківський, К. Ушинський, І. Франко, Я. Чепіга, П. Юркевич та ін. [6, с. 8].

Олександр Захаренко — академік із Сахнівки

До цієї когорти прізвищ видатних учених, які увійшли в історію української і світової педагогічної думки, не можна не додати й Олександра Антоновича Захаренка — учителя-новатора на освітянській ниві, який створив авторську школу педагогічної майстерності в с. Сахнівка Черкаської області. Вона стала символом таланту Педагога, його духовної й інтелектуальної сили, послідовності, незламності і творчості, повсякденної активної педагогічної дії.

На нашу думку, педагогічна спадщина О. А. Захаренка — це унікальна скарбниця золотої думки Великого педагога другої половини ХХ — початку ХХІ століття. Про це переконливо свідчить Бібліографічний покажчик «Захаренко Олександр Антонович (1937 — 2002 рр.)», виданий до 70-річчя від дня народження Черкаським національним університетом імені Богдана Хмельницького та Інститутом педагогіки і психології професійної освіти АПН України (нині — Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України). Починаючи з 1964 р., коли О. А. Захаренко почав публікувати свої роздуми з проблем виховання та інноваційного розвитку освіти, й до 2002 р. — майже до останніх днів свого життя він активно діяв, творив, аналізував соціально-педагогічні явища, докопувався до причин серйозних прогалин в освітянській галузі й мріяв.

Окремо звернемо увагу до надзвичайно важливої книги - «Академік із Сахнівки» (за редакцією професора А. І. Кузьмінського) [15]. У цьому виданні вперше викладено роздуми і поради О. А. Захаренка, систематизовано його неопубліковані праці, а також наукові дослідження про народного педагога-новатора, його Авторську середню загальноосвітню школу в селі Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. У книзі наведено висловлювання видатних людей, учителів, односельців про педагога-новатора, вміщено також статті про його великих попередників. «Духовний розвиток людини в Авторській школі О. А. Захаренка», «Наукові розвідки академіків АПН України, присвячені 70-річчю з дня народження академіка О. А. Захаренка» — в цих розділах викладено дослідницькі матеріали, які дають змогу відчутти й оцінити прогностичне значення його педагогічних ідей [15, с. 235 — 354].

Праці академіка О. А. Захаренка вражають глибоким змістом, передусім філософським. В них закладено важливі положення філософії освіти — філософії педагогіки серця. І в цьому думки Академіка із Сахнівки суголосні з ідеями педагогіки серця видатних українських мислителів — Г. Сковороди, Ф. Прокоповича, П. Юркевича, І. Огієнка, а також філософів — наших сучасників — академіків В. Кременя, І. Зязюна та ін.

Олександр Антонович ніби увібрав у своє серце філософію нашого народу, «сократівські» діалоги Г. Сковороди, «сковородинський символічний світ», його невмирущу «філософію серця» [16]. Це не могло не вплинути на формування його педагогічних ідей, нетрадиційних підходів до виховання і дітей, і батьків — торування дороги до святості й духовності в житті кожної родини, школи, села.

Напевно, це і стало духовним фундаментом Захаренківських діалогів із своїми вихованцями та їхніми батьками, із вчителями, громадськістю. Наведемо зміст цих особливих діалогів.

«П'ять прохань до випускників:

Прохання перше.

Не повторіть помилок старших, помилок нинішнього покоління. Перш, ніж починати будівництво свого чи державного дому, спроектуйте його, погодьте з сім'єю, зберіть кошти, матеріали, викопайте траншею, зробіть фундамент навколо старого будинку, виведіть нові стіни, зробіть дах — і лише тоді руйнуйте старий дім. Зруйнувати — не мудра штука. Будувати довго, голодувати і мерзнути страшно.

Прохання друге.

Не сваріться, як ми сварились, ні з сусідами, ні з іншими народами! Не навчилися ми жити в мирі, когось боялись, когось самі ж лякали. Невміння наше поважати іншу думку, інші релігії, ідеології, права людини перетворило історію людства в історію війн, злочинів, насильств. Будьте толерантніші за нас і не вкорочуйте собі і комусь диво, подароване природою, — людське життя.

Прохання третє.

Не копіюйте нас, дорослих. Цінитесь завжди оригінал. Будьте кращими за нас. Не засмічуйте світ, не перетворюйте планету в пустелі й смітники, як ми це зробили. Не висушуйте моря, не занепащайте ріки, ставки, озера, буйні ліси. Це потрібно і вам, і вашим нащадкам. Природа терпляча, а то і невмолима карою своєю.

Прохання четверте.

Ми не знали, що ми не вічні. Будьте розумніші за нас і навчіть своїх дітей зберігати і зміцнювати своє здоров'я змалку. Незважаючи на всілякі СНІДи, епідемії, ракові пухлини, радіацію, ви можете продовжити собі нормальне життя до 100 років як мінімум. Не припізнитесь з цим, врахуйте наш досвід, живіть, а не виживайте, не псуйте своє тіло і дух алкоголем та наркотиками.

Прохання п'яте.

Не втрачайте пам'ять, як втратили її ми. Безпам'ятство — це голодомор, це зневага до праці батьків і дідів, що створили шедеври української культури, освіти, науки, техніки, зневага до тих, хто поклав голову заради цілі, ідеї, заради життя своїх дітей» [15, с.49 — 50].

Якщо вдумливо ще і ще раз перечитувати ці прохання Вчителя до своїх випускників, то в них можна виявити і відчутти неповторну гаму філософсько-педагогічних ідей, що мають прогностичне значення і для молодої людини, яка вступає в самостійне життя, і для педагогів, і для народних депутатів та державних чиновників. Адже їм також вкрай необхідні високі морально-етичні й духовні якості.

Така ж глибока філософсько-педагогічна духовна палітра ідей простежується і в «Десяти заповідях синам». Звернемося до змісту лише окремих заповідей.

Заповідь перша: *«Любіть Україну — вашу власну державу. Не на словах, а на ділі, роблячи все, аби вона була процвітаючою, міцною, багатшою, незалежною і щасливою» [15, с. 54].*

Заповідь друга: *«Україна має залишитись нащадкам такою ж прекрасною, якою вона є зараз. Намагайтеся кожне узлісся, кожне водоймище, луки чи поле зробити красивим. Не допускайте до влади невігласів, яким байдуже, що буде після вас. Допоможіть суспільству зберегти генофонд нації. Не розтринькайте його по закордонах, не загубіть його в пустелях Оману, Саудівської Аравії, Африки, Америки чи в Еміратах» [15, с. 54].*

Заповідь сьома: *«Родинне виховання — це не мода, це нова педагогічна технологія, яка в майбутньому заповнить підручники шкіл та ВНЗ.*

Ми розпочали цю справу, випустивши «Енциклопедію шкільного роду» — 4-томник, який, за нашими розрахунками, мав викликати патріотичні почуття національного чи європейського патріотизму. Для нас це, в першу чергу, любов до патріотів країни, до її народу, гордість за своє, за досягнення в науці, спорті, медицині і т. ін.» [15, с. 55].

Заповідь десята: *«Любіть життя, бо воно єдине і ніколи не повториться, навіть на тому світі. Живіть так, як ви хочете, для своєї насолоди, та на радість дітям і рідним, живіть так, щоб ніхто вас не дорікнув за те, що ви просто псували повітря, а залиште після себе добрий слід. А ще прошу вас, діти мої, ніколи незнайомому не кланяйтесь, не ставайте на коліна перед ворогом і керівництвом»* [15, с. 57].

Кожна заповідь — це філософська думка, застереження від помилок і побажання на майбутнє. Вони вражають своєю щирістю, відкритістю і чесністю, болем серця і безкомпромісністю. У тій же десятій заповіді, про яку згадувалося вище, педагог з болем пише: *«Мое ставлення до французької приказки «Краще корисна брехня, ніж даремна правда» неоднозначне. У лікарів це можливо. Їхні слова, як наркотики, можуть заспокоїти безнадійно хвору людину. Вона легше переходить у небуття іншого світу, легко помирає. А якщо говорити про наше життя, то воно так обплутане брехнею, що вийти людині з цього просто неможливо.*

Сини мої, соколи мої! Не будьте брехунами в сім'ї, на роботі. Честь слова вище над усе. Сказав — зробив, а інакше жити складно, якщо кругом неправда і безпросвітна пільма. Життя має бути світлим, правдивим, щоб кожна людина бачила отвір у тунелі, через який треба пройти протягом відведених природою років» [15, с. 57].

Глибоко хвилювали Олександра Антоновича моральні проблеми і на особистісному, і на загальнодержавному рівнях. Привертаючи увагу до гострих проблем, що ніби «оголилися» й стали гальмом в цивілізаційному розвитку нашої держави, у вихованні молоді на загальнолюдських цінностях, щиро вболіваючи за такий розрив між високими словами про патріотизм і любов до Вітчизни й реальним «сучасним патріотизмом» тих, від кого залежить доля Української держави, він залишався оптимістом, бо сповідував ідеї «педагогіки щастя».

Ще і ще раз прочитаємо ці, на перший погляд, дуже прості й водночас глибокі думки: *«У нашій мові є красиве і багатогранне слово «щастя». Сотні поколінь користуються цим поняттям. Зміст передають нащадкам. Для нас, педагогів, важливо навчити дітей все життя бути щасливими, розуміючи щастя не в жадобі наживи, а у високому устремлінні дарувати радість іншим, бути невичерпним джерелом для близьких, всього суспільства. Не пустити міщанство в душу дитини, не отруїти серце бездушністю, кар'єризмом — це значить закрити дорогу правопорушенням, злочинам, всій нечистоті нашого життя.*

Іншими словами, запалити добре сонце в душі кожної дитини, що горітиме довгі роки, виростити освічених, достойних громадян своєї Батьківщини — такі цілі моїх колег із школи над Россю, з того району, який історики називають другим Сталінградом» [15, с. 138].

Ці думки педагог-новатор висловив у виступі на республіканській конференції, що відбулася 13 листопада 1980 року у Ворошиловграді (нині — Луганськ). Він особливо наголосив, що *«всебічно розвинута особистість з активною життєвою позицією — то реальна мрія кожного педагога, кожного вихователя, який в*

основу своєї діяльності взяв принцип комплексного підходу. То — згусток щастя, яким ми повинні обдаровувати кожную дитину» [15, с. 143].

Дуже прикро визнавати, що на 22-му році незалежності Української держави ми не додали тих променів сонця і щастя десяткам, сотням-тисяч сиріт і напівсиріт, дітей з неблагополучних і убогих сімей, тих, чиї батьки позбавлені батьківських прав, а також тих дітей, батьки яких «виховуються» в місцях позбавлення волі...

Спонукають до роздумів висновки, обґрунтовані Л. Прокопенко та О. Бідою щодо Авторської середньої загальноосвітньої школи Олександра Антоновича Захаренка села Сахнівки Корсунь-Шевченківського району Черкаської області: «Діяльність цієї школи побудована на оригінальних авторських ідеях та технологіях і являє собою нову практику в умовах сільської місцевості. В його школі здійснювалися пошуки шляхів та засобів розвитку освіти, віднаходилися і апробувалися нові педагогічні технології та створювалася педагогічна система, що мала такі характерні якості:

- інноваційність — наявність оригінальних авторських ідей щодо перебудови едукативного процесу;
- альтернативність — педагогічна система О. А. Захаренка відрізнялася від традиційної школи принциповими випереджувальними компонентами едукативного процесу (цілі, зміст, методи, засоби тощо);
- концептуальність, системність і систематичність навчально-виховного процесу;
- соціально-педагогічна доцільність (діти упродовж навчання в школі не лише готувалися до майбутнього життя, а жили в сьогоденні майбутнім);
- органічне поєднання мікрокосмосу (особливостей кожної особистості) з макрокосмосом (оточуючим середовищем) [15, с. 159].

Нині загально визнано, що «Педагогічна система О. Захаренка є новаторською, оскільки вона базується на принципово новій методологічній основі. Наукові ідеї, підходи, вся його гуманна педагогічна система слугували основою діяльності Великого педагога. Авторський заклад Олександра Захаренка забезпечував сприятливі умови для реабілітації та самореалізації потенційних можливостей кожного учня, його інтелектуального, морального, емоційного та фізичного розвитку, формування гуманних відносин на основі загальнолюдських цінностей» [15, с. 159].

Не можна не погодитися з висновком науковців, що в Авторській школі О. А. Захаренка можна виокремити продуктивні ідеї (буде школа, буде село, буде держава; виховання повинно бути системним і систематичним в усіх ланках неперервної освіти: сім'ї, школі, суспільстві, сільській школі; є вчитель і до нього повинна бути особлива увага держави, особливі вимоги до підготовки: практична освітня діяльність не може не опиратися на науку, а наука, особливо педагогічна, повинна бути продуктивною, слугувати практиці, бути

певним світлячком до якого б тягнувся розум вихователя, суспільства; освіта повинна бути особистісно орієнтованою, відповідати можливостям і потребам, природі учнів і на засадах природовідповідності формувати у кожного учня вміння й потребу в самоосвіті, у самовдосконаленні та ін.), які вносять у теорію й практику освіти свіжий подих та натхнення для їх впровадження, реалізації [15, с. 160]. Наголосимо, що ці ідеї є прогностичними.

Народний Герой України — саме так називають Олександра Антоновича Захаренка багато тих, хто добре знає його життєвий і науково-практичний шлях, його творчий доробок на освітянській ниві. На жаль, Президенти нашої держави підписали не один Указ про присвоєння цього звання «діячам», заслуги яких перед українським народом не дуже відомі.

Тим часом науково-педагогічна спадщина Академіка із Сахнівки — це золотий скарб сьогодення і для майбутнього нашої держави. Потрібно «відкопувати», знаходити оті невмирущі зернини любові до дітей, до школи, до вчителів... Треба їх постійно засівати в кожній оселі, в кожному селі, селищі і місті — в усіх куточках нашої держави. А щоб ті захаренківські зернята не загинули в умовах складної й суперечливої глобалізації, їх потрібно плекати, дбати про них повсякденно — від гарних декларацій про вчителя, які проголошуються ще й нині, переходити до реальної державної політики, в якій би освіта, вчитель були пріоритетом номер один.

«Схиляю голову перед людьми з високим рівнем духовності, перед освітянами і науковцями, які кидаються під маховик історії, рятуючи дітей, друзів, науку», — писав Олександр Антонович. В цих словах мудрого Вчителя передусім простежуються його особистісні якості. Бо так сказати і написати може лише високодуховна людина, в якій болить серце за дітей, за школу, за рідну Вітчизну.

Схиляючи нині свої голови перед світлим ім'ям Академіка із Сахнівки, ми захоплюємося його філософсько-педагогічними роздумами, які вражають своєю глибиною, витонченістю і «відточеністю» думки. Ще за життя видатного педагога вони стали афоризмами. Майже в кожному розділі навчального посібника «Педагогічна мудрість віків», створеного В. Омелянцем та А. Кузьмінським, знаходимо десятки афоризмів, народжених серцем і розумом видатного педагога [17]. Безумовно, вони увійдуть до енциклопедій та педагогічних хрестоматій різних народів світу. До речі, у працях І.А. Зязюна також є багато мудрих думок-афоризмів про вчителя і його покликання.

Праці академіків Олександра Антоновича Захаренка, Івана Андрійовича Зязюна, їхній унікальний соціально-педагогічний досвід —глибоке джерело для педагогічних і психолого-педагогічних досліджень.

До особистості вчителя, до якості його професійно-педагогічної діяльності, до нього — як до суб'єкта начально-виховного процесу, суб'єкта педагогічного спілкування нині висуваються нові, зрілі вимоги. Це помітно впливає на розширення комплексу взаємопов'язаних завдань, що покладаються на педагогічну освіту, це зокрема:

- створити необхідні соціально-культурні і соціально-економічні умови для розвитку особистості студента вищого навчального закладу — майбутнього педагога, для його фундаментальної загальнокультурної підготовки, формування високих морально-етичних якостей, любові до педагогічної професії, відданості їй;
- сприяти професійному становленню, самовдосконаленню педагогів;
- стимулювати інноваційну діяльність у різних освітньо-виховних системах, педагогічну творчість, що дає можливість досягти рівня педагогічної майстерності [3, с. 255].

У цьому контексті важливе значення має **Концепція багаторівневої педагогічної освіти в Україні**, проект якої підготовлено академіками В. Андрущенко та І. Зязюном. Ці вчені обґрунтували вихідні положення концепції особистісно орієнтованої педагогічної освіти в Україні, її принципи (гуманізації, гуманітаризації, фундаменталізації, інтеграції, демократизації).

Концепція особистісно орієнтованої підготовки педагога — це система психолого-педагогічних ідей про цілі, зміст, технології і професіоналізм педагогічної системи (процес реалізації педагогічної дії педагогом), що забезпечує запит (соціальний і особистісний), функціонування й особистісний розвиток суб'єктів навчання [11, с. 255].

Авторами виокремлено 5 ключових положень та обґрунтовано шляхи їх реалізації:

1. Удосконалення змісту освіти і організації навчально-виховного процесу з метою розвитку особистісної педагогічної майстерності як системи педагогічних компетентностей та творчої спроможності основного суб'єкта педагогічної дії — вчителя.

2. Зміцнення зв'язку педагогічної освіти з фундаментальною і прикладною наукою.

3. Удосконалення структури підготовки і перепідготовки педагогів.

4. Багаторівнева система неперервної педагогічної освіти, оптимізація системи закладів педагогічної освіти.

5. Забезпечення соціальної підтримки студентів, підвищення престижу педагогічної праці [11, с. 4].

Президія НАПН України 20.04. 2011 р. схвалила Концепцію багаторівневої педагогічної освіти в Україні. Розв'язання визначених у ній завдань потребує постійної уваги до реалізації принципу наступності. У зв'язку з цим доцільно звернутися до висновку, обґрунтованого К.Поппером. Цей видатний британський філософ, логік і соціолог пише про те, що ми не можемо все розпочинати з чистого аркуша, а маємо спиратися на те, що було зроблено в науці до нас... У науці ми прагнемо до прогресу, а це означає, що ми мусимо спиратися на своїх попередників. Вважаємо, що ця думка має методологічне значення для різних галузей наукового знання — і гуманітарних, і соціально-економічних, і технічних, і медичних та інших.

Молода генерація українських учених-педагогів спирається на своїх попередників, на наукову школу педагогічної майстерності академіка І. Зязюна, що високо поцінована не лише в Україні, а й за її межами. Про це може свідчити, наприклад, перевидання у 2005 році в Польщі підручника «Педагогічна майстерність» за його редакцією. До цієї унікальної праці вступне слово написав видатний польський вчений Тадеуш Вацлав Новацький, якого називають Нестором польської педагогіки, а передмову — відомий дослідник проблем учителя, тодішній Голова Комітету педагогічних наук Польської академії наук, іноземний член НАПН України Тадеуш Левовицький.

Винятково важливим напрямом втілення ідей І. Зязюна можна по праву назвати наукові дослідження колишніх аспірантів і докторантів Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, нині — відомих учених, які гідно продовжують традиції наукової школи педагогічної майстерності. Адже впродовж майже 20 років у цьому Інституті пройшли підготовку й захистили докторські і кандидатські дисертації понад 100 докторів і кандидатів наук, а серед них — Є. Барбіна, О. Біда, Г. Васянович, О. Глузман, Р. Гуревич, Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, А. Коломієць, А. Кузьмінський, І. Курляк, М. Лещенко, В. Луговий, Г. Нагерна, О. Отич, Г. Троцько, Г. Тарасенко, Л. Онищук, І. Прокопенко, О. Пехота, О. Семенов, М. Солдатенко, С. Сисоєва, Л. Хомич та ін. Нині ці яскраві представники нової когорти українських учених, які присвятили свої наукові пошуки проблемі вчителя, його педагогічній майстерності, самі стали засновниками наукових шкіл й передають молодим дослідникам отой святій «ліхтар науки», про який писав Д. Менделєєв.

Лідер цієї наукової школи І. Зязюн доводить необхідність цілісного дослідження проблем педагогічної майстерності, що зумовлено такими чинниками:

- глобалізацією освітнього простору, який об'єктивує спільність професійної проблематики працівників освіти і робить можливим доступ до будь-яких інформаційних масивів;
- формуванням вільного ринку освітніх послуг у сфері додаткової професійної освіти (недержавні заклади, фірми, ВНЗ), що створює ситуацію конкуренції і водночас потребує якісної підготовки слухачів за відсутності державного стандарту такої якості;
- формуванням професійно-педагогічного співтовариства, носія принципово нової освітньої культури, яка фіксується на рівні міжнародних документів про освіту й культуру, що проголошують спільність таких принципів діяльності в сфері освіти, як гуманізація, гуманітаризація, демократизація, толерантність, неперервність та ін.;
- виробленням культурної, концептуальної, технологічної множинності підходів до вирішення проблем освіти, що вимагає професійно-особистісного самовизначення і соціальної відповідальності за свій вибір;
- недосконалістю сучасного програмно-методичного забезпечення підготовки вчителя, формування і розвитку його педагогічної майстерності (в умовах неперервної освіти).

Новим кроком, спрямованим на розв'язання цих проблем на початку ХХІ століття, стало заснування у 1993 р. Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 20 лютого 2007 р. — Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України). Його стратегічна мета: забезпечити системну науково-дослідну діяльність, спрямовану на теоретико-методологічне обґрунтування державної політики у професійній підготовці педагогів нової генерації та обґрунтування теоретичних і методичних засад розвитку освіти дорослих в умовах неперервної освіти — освіти впродовж життя на основі врахування світових тенденцій, вітчизняного досвіду та перспективних потреб Української держави.

Як бачимо, в результаті творчої праці цілеспрямованого колективу дослідників у науковій школі педагогічної майстерності І. Зязюна народжуються нові науковці, що проводять дослідження, видаються нові наукові праці. На нашу думку, педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна — це той дорожочинний скарб, який пов'язаний з майбутнім українського шкільництва, з майбутнім нашої держави.

Ідеї педагогічної майстерності мають майбутнє

Особливістю розвитку наукової школи педагогічної майстерності І. А. Зязюна є цілеспрямоване поетапне науково-методичне забезпечення реалізації ідей, покладених в основу його авторської концепції. Перші науково обґрунтовані кроки з цього напрямку було зроблено у 80-ті роки минулого століття (полтавський період становлення і розвитку цієї наукової школи). На початку ХХІ століття ця авторитетна в Україні і за кордоном наукова школа здійснює всебічний теоретичний аналіз пройденого шляху. З урахуванням результатів, здобутків і прорахунків у діяльності вищих педагогічних закладів, а також реалій і перспектив розвитку систем підготовки вчителя ця наукова школа створює унікальний навчально-методичний комплекс для студентів педагогічних коледжів, інститутів та університетів. До його структури входять: підручник «Педагогічна майстерність» / за ред. І. А. Зязюна [4], Хрестоматія «Педагогічна майстерність» [5], навчально-методичний посібник «Історія педагогічної майстерності» (автор О. А. Лавріненко) [6]. На нашу думку, важливим здобутком цієї наукової школи є опрацювання спеціальної програми «Юний педагог» (факультатив для учнів 8—11 класів) [18].

Головна мета цього факультативу — залучення школярів як суб'єктів у педагогічний процес (а не лише ознайомлення з теоретичними засадами педагогіки і психології) для розуміння особливості педагогічної праці, сприяння самовихованню професійно важливих якостей майбутнього вчителя, забезпечення кращої самооцінки учнями своїх можливостей.

Основні завдання факультативного курсу:

- сформувати в учнів інтерес до професії вчителя; дати уявлення про соціальне призначення, характер і особливості педагогічної професії;
- на прикладах із життя і діяльності видатних педагогів виховати в учнів любов і повагу до професії вчителя, бажання присвятити своє життя учительській праці;

- повідомити школярам основи психолого-педагогічних знань, необхідних у виховній роботі з дітьми;
- допомогти школярам усвідомити свої професійні можливості, викликати бажання розвивати й удосконалювати якості, необхідні для роботи вчителем;
- виробляти вміння спілкуватися, налагоджувати контакти з іншими людьми, впливати на учнів;
- допомогти обрати конкретну педагогічну спеціальність, відповідний факультет педагогічного навчального закладу (університету, коледжу) або орієнтувати їх на інші професії.

Для вирішення цих завдань програма передбачає:

- 1) теоретичну підготовку учнів, яка полягає в ознайомленні з основами психолого-педагогічних знань, методикою організації їх життєдіяльності;
- 2) діагностування і розвиток педагогічних здібностей учнів у процесі практичної діяльності, яка містить елементи педагогічної праці;
- 3) поетапний аналіз набутих учнями умінь, остаточна оцінка яких синтезується у випускній характеристиці-рекомендації [18].

На особливу увагу заслуговує визначення базових компетенцій, які освоюють старшокласники на заняттях факультативу «Юний педагог»:

- усвідомлення призначення вчителя в розвитку суспільства і місії у становленні особистості школяра;
- розуміння сутності і специфіки педагогічної діяльності;
- ознайомлення з основними характеристиками педагогічної майстерності;
- знання засобів невербальної комунікації (мова тіла, міжособистісний простір, часова характеристика спілкування), шляхів досягнення зовнішньої виразності вчителя;
- самопрезентація вчителя під час першої зустрічі з класом, здатність стежити за своїм зовнішнім виглядом, вміння використовувати невербальні засоби комунікації у спілкуванні;
- орієнтація в засобах виразності мовлення, здатність демонструвати інтонаційну виразність повідомлення;
- обізнаність із вимогами до техніки мовлення вчителя;
- володіння первинними знаннями психологічних особливостей молодшого школяра, підлітка, юнака;
- розуміння сутності професійного педагогічного спілкування як діалогу;
- опанування основ організаторської техніки у проведенні виховної роботи: ігор, бесід, свят, форм дозвілля з учнями різного віку;
- усвідомлення доцільності використання різних стилів спілкування;
- готовність переборювати бар'єри у спілкуванні;

- здатність аналізувати педагогічні ситуації;
- уміння будувати «Я-висловлювання» як спосіб запобігання конфлікту;
- усвідомлення суті гуманістичного навчання, його переваг над авторитарним;
- вміння аналізувати досягнення діалогічної взаємодії на уроці;
- здатність здійснювати поетапний аналіз набутих учнями умінь, остаточна оцінка яких, синтезується у випускній характеристиці — рекомендації [18].

Важливою складовою цього комплексу є програма «Основи педагогічної майстерності» для вищих навчальних закладів (автори І. Зязюн, Л. Крамушенко, І. Кривонос, Н. Тарасевич та інші) [19]. Ця програма 9 січня 2009 р. була рекомендована Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України як програма навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» для вищих педагогічних навчальних закладів. Її укладачі (І. Зязюн, І. Кривонос, В. Шпак) зберегли й творчо поєднали основні концептуальні положення, викладені у програмах 1993 та 2000 рр. та підручниках 1997, 2004, 2008 рр., а саме:

- ідея професійного навчання, зорієнтованого на особистість майбутнього вчителя, актуалізацію його потреби у професійному самопізнанні й самовихованні, вироблення гуманістичної професійної позиції для організації продуктивного педагогічного діалогу;
- поняття педагогічної майстерності як комплексу властивостей особистості вчителя, що забезпечують високий рівень самоорганізації його професійної діяльності на рефлексивній основі;
- логіка професійного навчання педагога утримує такі сходинки:
  - пізнання суті майбутньої професійної діяльності,
  - пізнання студентом власної особистості як інструменту рефлексивного керування поведінкою і діяльністю школярів,
  - освоєння техніки керування взаємодією у процесі організації життєдіяльності учнів;
- усвідомлення ролі мотивів самоактуалізації особистості у педагогічній діяльності як детермінантів творчої активності майбутніх педагогів; виокремлення домінантної ролі гуманістичної спрямованості у системі професійно ціннісних орієнтацій учителя.

У чому ж полягає наукова новизна цієї програми? Науковці не лише збагатили її зміст, не лише розширили джерельну базу, а й дидактично обґрунтовано структурували матеріал відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу у педагогічних інститутах та університетах.

Заслугує на увагу підхід авторів програми до визначення об'єкта вивчення цього курсу — теоретичні засади педагогічної діяльності і педагогічної майстерності, шляхи та засоби професійного розвитку майбутнього вчителя, а також його мети — усвідомлення суті педагогічної майстерності і стимулюван-

ня потреби професійного саморозвитку майбутнього вчителя у її досягненні. Це стосується й основних завдань вивчення цього курсу, сенс яких полягає у тому, щоб:

1. Навчитися розпізнавати, розуміти і правильно оцінювати найсуттєвіші характеристики педагогічної діяльності.
2. Уміти орієнтуватися у критеріях, які розкривають рівень майстерності вчителя.
3. З'ясувати, як організувати педагогічну взаємодію на засадах гуманності, толерантності, полісуб'єктності, на засадах ненасилля, що стало провідною ідеєю освітньої ідеології педагогіки XXI століття.
4. Аналізувати педагогічні ситуації, спираючись на теоретичні засади професійної педагогічної взаємодії.
5. Професійно грамотно конструювати і реалізувати педагогічну взаємодію (під час розповіді, бесіди, фрагмента уроку), обираючи доцільні засоби для її ефективності.
6. Орієнтуватися у системі вправ для професійного зростання.
7. Володіти технікою керування своїм психічним станом та прийомами налагодження контактів у педагогічній взаємодії.
8. Усвідомити необхідність об'єктивного самоаналізу, самоконтролю, самовиховання, постійної праці над своєю професійною майстерністю вже в процесі навчання в університеті.

Цей навчально-методичний комплекс, уперше розроблений в Україні для вищої педагогічної школи, свідчить про високу соціальну відповідальність учених за науково-методичний супровід впровадження їхніх інноваційних ідей.

Вважаємо вагомим здобутком створення таких програм для учнів загальноосвітніх шкіл та студентів вищих педагогічних навчальних закладів як важливої складової навчально-методичного комплексу «Педагогічна майстерність» для студентів педагогічних інститутів та університетів. Доречно зазначити, що програми, підручники і навчально-методичні посібники, підготовлені цією науковою школою, системно використовуються в Центрах педагогічної майстерності (а їх 26 в різних регіонах України), а також в системі методичної роботи в загальноосвітніх і професійних навчальних закладах.

Наголосимо також, що творчому впровадженню ідей, народжених і виплеканих цією науковою школою, сприяє послідовна творча діяльність Академії педагогічної майстерності, директором якої є талановитий педагог-дослідник О. Боровік. Глибинне розуміння сучасних проблем підготовки майбутнього вчителя та його професійного розвитку в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів, креативність, небайдужість і прогностичний підхід сприяють успішному впровадженню надзвичайно цінних ідей концепції педагогічної майстерності І. А. Зязюна.

Концепція академіка І. А. Зязюна, його науково-методичні праці з проблем педагогічної майстерності широко впроваджуються у вищих навчальних закладах нашої держави (Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького та в інших), а також у Центрах педагогічної майстерності, багатьох загальноосвітніх, професійних і вищих навчальних закладах та інститутах післядипломної педагогічної освіти нашої держави. Ідеї нашого видатного сучасника мають майбутнє.

Список використаних джерел

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. — К. : МАУП, 2000. — 309 с.
2. Філософія педагогічної майстерності: зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського / Редкол.: Н. Г. Ничкало (голова) та ін. — Київ—Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. — 380 с.
3. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи: зб. наук. праць / за ред. В. Г. Кременя, Т. Левовицького. — Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2012. — 692 с.
4. Педагогічна майстерність : підручник / І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. — 3-тє вид., допов. і переробл. — К. : Богданова А.М., 2008. — 376 с.
5. Педагогічна майстерність : хрестоматія: навч. посіб. / упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; за ред. І.А. Зязюна. — К. : Богданова А.М., 2008. — 462 с.
6. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності : навч. посібн. / Олександр Лавріненко. — К. : Богданова А.М., 2009. — 328 с.
7. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : монографія. — К., 2003. — 246 с.
8. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. — Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. — 608 с.
9. Основи педагогічної майстерності : навч. програма / уклад.: І.А. Зязюн, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич. — К. : Богданова А.М., 2009. — 48 с.
10. Іван Андрійович Зязюн: Педагог, Вчений, Філософ: біобібліогр. покажчик / [упоряд. Л. Штома; наук. ред. Н. Ничкало]; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. — 3-є вид., перероб. і допов. — К. : Богданова А.М., 2013. — 182 с.
11. Концептуальні підходи до розвитку багаторівневої педагогічної освіти в Україні : Ін-ту пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоціація ректорів педагогічних університетів України. — К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. — 15 с.
12. Еліта: витоки, сутність, перспективи / [В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролеев [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя]. — К. : Знання, 2011.
13. Зязюн І. А. Технологія педагогічної дії у вимірі педагогічної майстерності // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухолинського: збірн. наукових праць / За ред. В.Д. Будака,

- О. М. Пехоти. — Вид. 1.36. — Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. — с. 5—11.
14. Захаренко Олександр Антонович (1937 — 2002 рр.). Бібліографічний покажчик (до 70-річчя від дня народження) / уклад.: С. О. Захаренко, О. Д. Медалієва. — 2-ге видання. — Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. — 52 с.
15. Академік із Сахнівки / за ред. проф. Кузьмінського А. І. — Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2006. — 448 с.
16. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Л. Ушакова. — Х. : Майдан, 2010. — 1400 с.
17. Педагогічна мудрість віків: навч. посіб. / [уклад.: В.Л. Омеляненко, А.І. Кузьмінський]. — К.: Знання, 2009. — 411 с. — (Навч.-метод. комплекс з педагогіки)
18. Юний педагог : програма факультативу для учнів 8-11 класів / [уклад.: І. А. Зязюн, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич. — К. : Богданова А.М., 2011. — 144 с.

Нелля Ничкало

**Українська наукова школа педагогічна майстерності —
скарбниця сьогодення і майбутнього**

Здійснено ретроспективний аналіз розвитку наукової школи педагогічної майстерності академіка І.А. Зязюна в останній чверті ХХ — на початку ХХІ століття. Розкрито її зв'язки з іншими авторськими школами (академіка О.А. Захаренка), простежено вплив концепції педагогічної майстерності на модернізацію педагогічної освіти в Україні. Схарактеризовано навчально-методичний комплекс «Педагогічна майстерність», що охоплює 2 програми, підручник, навчально-методичні посібники та хрестоматію.

Ключові слова: наукова школа, педагогічна майстерність, вчитель, навчально-методичний комплекс.

Nellia Nychkalo

**Ukrainian Scientific School of pedagogical excellence —
the treasure and present future**

The development of academician I.A. Zyazyun's science school «Teacher excellence» in the last quarter of XX - beginning of XXI century has been analyzed in the retrospective aspect. It reveals its links with other authors' schools (Academician A.A. Zaharenka), traces the influence of the concept of pedagogical excellence on the modernization of teacher education in Ukraine. The author has characterized the educational and methodical complex «Pedagogical excellence» that includes 2 curriculums, text-books, educational and methodical manuals and a reading-book.

Key words: scientific school, teaching excellence, teacher, educational-methodical complex.